

TANULMÁNYOK

Mark D. Morrison-Reed¹

Nemzetközi együttműködés az Unitárius Univerzalista Tanács megalakításában

(Fordította és átdolgozta Gyerő Dávid²)

Az út Bostontól az essexi konferenciaközpontig majdnem egy órát tartott. Az autóbuszon Ellen Campbell, a Kanadai Unitárius Egyház (Canadian Unitarian Church, a továbbiakban CUC) ügyvezető igazgatója jól szemügyre vehette útitársait, akik Kelet- és Nyugat-Európából, Srí Lankáról és Dél-Afrikából, Kanadából és az Egyesült Államokból, Nagy-Britanniából, Oroszországból és a Fülöp-szigetekről jöttek. Azon töprengett, vajon lehetséges lesz-e egy ilyen sokszínű csoportnak egységes vallási közösséget alkotni? 1995 márciusát írtak, és tizenhárom unitárius és univerzalista egyház képviselői immár másodjára gyűltek össze megtárgyalni egy világszintű szervezet létrehozását. Az ülés végén „a csoportot ritkán tapasztalható közösségi érzés kapcsolta egybe”³ – megalakult az Unitáriusok és Univerzalisták Nemzetközi Tanácsa, angol nevének rövidítése után az ICUU (International Council of Unitarians and Universalists, a továbbiakban ICUU).

Az ICUU létrejöttének évében a legtöbb tagegyház viszonylag nagy unitárius vagy univerzalista hagyományokkal rendelkezett. Formájukban és teológiá-

¹ Morrison-Reed, Mark nyugalmazott unitárius univerzalista lelkész, 1979-től Rochester (New York állam, AEÁ), majd Toronto (Ontario állam, Kanada) lelkésze volt, az amerikai egyesült államokbeli Meadville Lombard Theological School oktatója, a Sankofa Levéltár koordinátora, többkötetes szerző. Fő kutatási területe az afroamerikai unitárius univerzalizmus története.

² Gyerő Dávid 1974-ben született Baróton, kolozi lelkész, a Magyar Unitárius Egyház főjegyzője, 2014 óta az Unitárius Univerzalista Nemzetközi Tanács (ICUU) elnöke.

³ Campbell, Ellen K.: *The International Council of Unitarians and Universalists: Its Founding Meeting*, 1995. 8.

jukban különböztek egymástól, de mindegyiknek volt valamilyen szervezete és vezetése, története és hagyománya, teológiai kultúrája és vallási gyakorlata. 1995-ig e nemzeti egyházak egymástól többnyire függetlenül tevékenykedtek, az újabban létrejött unitárius közösségek pedig nem kaptak szervezett és irányított segítséget szükségleteik enyhítésére. Az ICUU megalakulásával mindez gyökeresen megváltozott.

Jelen tanulmány az ICUU megalapítását és szolgálata első két évtizedét mutatja be. A megelőző nemzetközi unitárius ösvény azonban sokkal régebbi, és meglehetősen kanyargósra sikeredett. Az intézményesült szabad vallások már sokkal korábban, a 16. századtól kiálltak a szabadság mellett, elismerték az értelmet, és a szeretet jegyében gyakorolták a türelmet, és elleneztek az elnyomást. Az ICUU történetének közvetett előzményei a 19. század végére nyúlnak vissza, a Vallásszabadság Nemzetközi Társulata (International Association for Religious Freedom, a továbbiakban IARF) megalakulásához. Az azóta eltelt száz évben az IARF jellegének gyökeres átalakulása – egy unitáriusok vezette közösségből egy vallásközi párbeszédet segítő szervezetté – az ICUU létrejöttét előidéző legfontosabb tényező lett.

Vallásszabadság Nemzetközi Társulata (IARF)

Az első nemzetközi szervezet, Unitárius és Szabadelvű Vallásos Gondolkodók és Dolgozók Nemzetközi Tanácsa (International Council of Unitarian and Other Liberal Religious Thinkers and Workers, a továbbiakban ICUOLRTW) néven, Bostonban alakult meg 1900. május 25-én. Létrejöttét a Vallások Világszabadság Bizottságának 1893. évi ülése ihlette,⁴ amelynek lebonyolításában az universalisták és az unitáriusok vezető szerepet vállaltak, élükön a Parlament titkárával, Jenkin Lloyd Jonesszal. Ő vette rá a Parlament szervezőit, hogy a keresztény egyházak mellett más vallások képviselőit is meghívják. Az ülést követően egy másik unitárius, dr. Charles Wendte lelkész vállalkozott arra, hogy a Parlament ülésének idején létrejött kapcsolatokat fenntartja. Ő lett az IARF első titkára is, szolgálatát „ritka nagy lelkesedéssel és határtalan energiával” végezte húsz éven

⁴ Miller, Russell E.: *The Larger Hope. The Second Century of the Universalist Church in America 1870-1970*, vol. II., Boston, 1985, Unitarian Universalist Historical Society, 1919–1920. A. J. Canfield volt benne a bizottságban, míg Augusta Chapin elnökölt a nőszövetségi bizottságban.

át.⁵ Az alakuló ülést az Amerikai Unitárius Egyház (American Unitarian Association, a továbbiakban AUA) megalakulásának 75. évfordulójára szervezett ünnepéllal kapcsolták egybe – történetesen ez volt a Brit és Külföldi Unitárius Egyház (British and Foreign Unitarian Association, a továbbiakban BFUA) születésének évfordulója is.⁶ Az IARF megalakulása a világ első nemzetközi vallás-közi szervezetének megalakulását jelenti.

Az IARF első elnöke Joseph Estlin Carpenter angliai unitárius lelkész lett, az oxfordi Manchester College tanára. Az első kongresszust egy évvel később Londonban tartották, a brit unitáriusok meghívására. Közel kétezer személy vett részt, közülük 770-en – 15 ország 21 egyházából – a szervezet tagjai lettek.⁷ A szervezet első neve, Unitárius és Szabadelvű Vallásos Gondolkodók és Dolgozók Nemzetközi Tanácsa, arra utal, hogy az alakulásakor ez magánszemélyek egyesülete volt, és az is maradt 1932-ig, amikor a 10. nemzetközi kongresszuson új alapszabályt fogadtak el, a tagságot pedig „szervezett szabadelvű közösségekké” alakították át.⁸ A kongresszusokat az első és a második világháború időszakát kivéve minden második évben megtartották, Európában vagy az Egyesült Államokban.⁹

Egy másik fontos szervezeti módosításra 1969-ben került sor, a 20. kongresszuson. Az ülést ezúttal is Bostonban tartották, az amerikai Unitárius Univerzalista Egyház (Unitarian Universalist Association, a továbbiakban UUA) főtanácsi ülésével egybekapcsolva. Az IARF kongresszusra érkezők viharos főtanácsi ülésen vettek részt, amelyet a UUA új elnökének megválasztása és a *Kivonulás* néven elhíresült „lázadás” tett emlékeztetéssel. A brit unitárius küldöttek utólagos jelentése szerint „a UUA közgyűlés ténylegesen olyan élénk volt, és időnként olyan robbanékony, hogy mellette az IARF összejövetelek jelentéktelenné zsugorodtak.” A felfordulás olyan mértékű volt, hogy a legtöbb IARF-eseménynek alig volt a látogatottsága.¹⁰

⁵ Drummond, W. H.: Handbook of the International Association for Liberal Christianity and Religious Freedom, 1937, In Dr. Faber, H. (ed.): *Short History of the I.A.R.F., IARF 16th Congress August 9–13, 1958*, Chicago, 1959. 127.

⁶ Mind az AUA, mind a Brit és Külföldi Unitárius Egyház 1825. május 25-én alakult meg. 1928-ban a BFUA egyesült más ökumenikus jellegű (tag)egyházakkal, így alakult meg a General Assembly of Free and Christian Churches.

⁷ Traer, Robert: *A Short History of the IARF*, In *Centennial Reflections*, Assen, 2001, Royal Van Gorcum.

⁸ Drummond. 128.

⁹ Ibid. 131

¹⁰ *Annual Report 1969*, London, 1969, The General Assembly of Unitarian and Free Christian Churches. 18.

Mégis, az IARF-közgyűlésen a szervezet nevét immár negyedszer is megváltoztatták, az 1907-es, 1910-es és 1932-es névmódosulás után. A Szabadelvű Kereszténység és Vallásszabadság Nemzetközi Társulata (International Association for Liberal Christianity and Religious Freedom) lerövidült mai formájává: A Vallásszabadság Nemzetközi Társulata. A szabadelvű kereszténységre való hivatkozás elhagyása megkönnyítette a nem keresztény csoportok tagságba való felvételét. Így vált a szervezet tagjává a 3 millió tagot számláló Rissó Kószei Kai (Az Igazságosság és Baráti Kapcsolat Intézménye, a továbbiakban RKK), az Izuói Konko Egyház (Konko Church of Izu) és a Tsubaki Nagy Szentély (Tsubaki Grand Shrine). Mindhárom egyház székhelye Japánban van. E nagyobb befogadásra való készség visszatérést jelentett Jenkin Lloyd Jones 1893-as jövőképéhez, amelyből a Vallások Világparlamentje is fogant.¹¹ A brit unitáriusok jelentésükben megjegyezték, hogy: „a japán RKK csatlakozásának jelentőségét egyesek nem tudatosították eléggé.” Ugyanezen az ülésen Dana McLean Greeley-t, az amerikai unitáriusok éppen leköszönő elnökét az IARF új elnökévé választották.

Dana Greeley lángoló szenvedélye a nemzetközi és vallásközi tapasztalatok iránt közismert volt. 1961-ben egyike volt azoknak a kezdeményezőknak, akik megalakították a Vallások a Békéért (Religions for Peace, a továbbiakban RFP) nemzetközi szervezetet. 1962-ben, az Unitárius és Univerzalista Egyházak egyesülésének első évfordulóján Greeley George Marshall, a Church of the Larger Fellowship (A Nagyobb Közösség Egyháza, a továbbiakban CLF) lelkésze kíséretében Párizsba látogatott. A CLF franciaországi tagjaival való találkozás célja az volt, hogy megbeszéljék egy unitárius egyházközség megalakításának esélyeit Párizsban. Greeley Párizsból Nagy-Britanniába ment, a brit unitáriusok közgyűlésére. Közgyűlési felszólalásában megismételte egy korábbi, eredetileg a *Szabad egyház egy változó világban* című jelentésében megfogalmazott javaslatát, egy ún. Világegyházak ügyosztály felállítására a bostoni unitárius egyházi hivatal keretében.¹² 1963-ban Greeley az Amerikai Egyesült Államokban tovább lobbizott

¹¹ Voltak olyanok, akik számára kényelmetlen volt a japán vallások tagsága. Steve Dick szerint a japánok hierarchikus szervezeti felépítése azt igazolja, hogy e vallások nem liberálisak. Richard Kellaway szerint „sokan azzal vádolták a japánokat, hogy nem teljesen szabadelvűek, nem nyitottak az új gondolatokra, sajátos, furcsa rítusaik és ceremóniáik vannak. [Gehrmann] válasza az volt, hogy bármely vallás, amely nyitott egy másik vallással való találkozásra, amely szabad párbeszédet akar folytatni, az szabadelvű csoportosulás.” Kellaway, Richard levele Morrison-Reed, Marknak, 2015. december 5.

¹² *The Free Church In A Changing World: The Reports of the Commissions to the Churches and Fellowships of the Unitarian Universalist Association*, Boston, 1963, The Department of Adult Programs. 155.

javaslatáért, végül a főtanácsi ülésen jóváhagyást is kapott egy tengerentúli és vallásközi részleg létrehozására, igaz ugyan, hogy az unitárius univerzalisták közül ennek „még sokan nem látták szükségét.”¹³ Greeley még ugyanabban az évben meglátogatta az univerzalista egyházat a Fülöp-szigeteken, és azt is kijárta, hogy a UUA és az IARF meghívást kapjon a második Vatikáni Zsinatra. 1965 áprilisában, pár héttel a Selmából Montgomerybe tartó polgári felvonulásról való visszatérése után újból Európába utazott, és a párizsi unitárius egyházközösségben prédikált. Ezt követően ismét a brit unitárius főtanácsi ülés vendége volt, júliusban pedig az amerikai unitárius főtanácsi ülés után első ízben Vietnamba látogatott. Ezekben az években végig az IARF-et irányító nemzetközi tanács tagja volt.

1969-ben, az amerikai unitárius univerzalisták legviharosabb főtanácsi ülésén Robert Westet az UUA elnökének választották. Akkoriban a UUA volt az IARF költségvetésének legnagyobb fenntartója, a bevételek több mint kétharmadával. A hagyomány szerint az UUA elnöke tagja volt az IARF nemzetközi tanácsának is. „Amikor megkezdtem elnöki szolgálatomat – írta West –, úgy döntöttem, hogy legalább két évig nem utazom külföldre. A hitközség belső kríziseinek egyengetésével voltam elfoglalva.” Szem előtt tartván, hogy elődjét, Dana Greeley-t „szigorú kritikák érték túlzásba vitt nemzetközi utazásai miatt,”¹⁴ West inkább Diether Gehrmannt javasolta saját maga helyett az IARF tanácsába. A UUA takaréklángon működött abban az évben: 1,4 millió dollár költségvetési hiánnyal küszködtek, a felekezeten belül konfliktusba keveredtek a *Black Power* mozgalommal, és perbe keveredtek a Nixon elnök hivatalával, miután az egyház kiadója, a Beacon Press megjelentette a *Pentagon Paperst*. West elnöknek nyilvánvalóan új prioritásokat kellett felállítani. Így történhetett meg, hogy többek közt megszüntette a hivatal tengerentúli és vallásközi részlegét is, annak jogkörét az ügyvezető alelnök irodája vette át.

West viszont támogatta is az IARF-et, például abban, hogy egyengette annak pályázati kéréseit a legjelentősebb amerikai unitárius pénzforráshoz, a North Shore Unitarian Society (Északi Parti Unitárius Társaság, a továbbiakban NSUS) Veatch Alapjához.¹⁵ 1970-ben a Veatch még elutasította az IARF kéréseit, 1972 tavaszán viszont jóváhagytak egy kétéves tervet, és 20 000 dollárt adományoztak az új főtitkár alkalmazása érdekében. Dieter Gehrman 1972-ben kezdte meg

¹³ Ibid. 203

¹⁴ West, Robert Nelson: *Crisis and Change: My Years as President of the Unitarian Universalist Association 1969 – 1977*, Boston, 2007, Skinner House Books. 106.

¹⁵ Ibid. 1972. február 6.

főtitkári munkáját az IARF-nél, Greeley-nek ugyanebben az évben járt le az elnöki tisztsége. Ezt követően West mégiscsak elkezdett járni az IARF tanácsüléseire.

A Veatch Alaphoz benyújtott pályázat új jövőképet fogalmazott meg az IARF számára: „kevésbé akadémikus, inkább az emberekhez szóló egyesület, amely felelősséget érez a tagszervezetek életének alakulása iránt, és azokat kölcsönös kapcsolatokhoz kívánja segíteni.”¹⁶ Az IARF ekkoriban kezdett „tagságra szóló meghívókat küldeni számos új csoportnak, és figyelmesen nyomon követt minden érdeklődést mutató választ.”¹⁷ Ennek is köszönhető, hogy 1972 és 1989 között az IARF tagsága jelentősen megnövekedett, 19 ország 9 vallási hagyományát képviselő 35 tagcsoportról 20 ország 16 vallási hagyományát képviselő 54 tagcsoportra.¹⁸ Az 1980-as években emellett az IARF nemzetközi titkársága Lucie Meijer vezetésével „megszervezte az IARF Szociális Szolgálatát elnevezésű hálózatot, amely a tagszervezetek közösségfejlesztő projektjeinek nyújtott segítséget Észak-Írországon, Kelet-Európában, Indiában és a Fülöp-szigeteken.”¹⁹

Ellentmondásos módon éppen ennek az új küldetésnek a sikere és az IARF növekvő sokszínűsége erősítette fel az ICUU-szerű nemzetközi unitárius szervezet iránti igényt.

A UUA számára ez az átmenet az IARF-tól a nemzetközi unitárius szervezet felé megpróbálónak bizonyult. Akárcsak a brit unitárius egyház, az UUA önmagát is nemzetközi szervezetnek tekintette, tengerentúli egyházközösségei révén. E meglévő nemzetközi kapcsolatok és elkötelezettségek egymásra tevődtek, ezek pedig elkerülhetetlenül konfliktusokhoz vezettek a UUA-n belül, sőt körülötte is.

Kanadai Unitárius Egyház (Canadian Unitarian Council)

1961-es megalakulása óta a UUA nemzetközi szervezetnek tartotta magát, és akként is viselkedett, főként azért, mert a kanadai unitárius egyházközösségeket

¹⁶ A Long Island-beli manhasseti North Shore Unitarian Society Veatch Alapja 1959 jött létre azért, hogy az egyházközösségi filantropikus célokat szolgálja.

¹⁷ Gehrman, Diether, Meijer, Lucie: *IARF Secretariat's Report 1987–1990, Proceedings: Religions Cooperating for One World, Proceedings of the 27th World Congress of the International Association of Religious Freedom, Hamburg Germany, 27 July – 2 August, 1990.* 304.

¹⁸ *IARF World Congress Europe. Participants Handbook*, 1990. 24.

¹⁹ Traer, Robert: *A Short History of the IARF*, In *Centennial Reflections*, Assen, 2001, Royal Van Gorcum.

is magában foglalta. Az 1832 és 1982 között Kanadában szolgálatot vállaló 136 lelkésznek fele amerikai volt.²⁰ 1961 előtt a kanadai unitáriusok csak informálisan találkoztak az amerikai unitárius gyűléseken. Ezeket az éves összejöveteleket 1961-től a főtanácsi ülés vagy közgyűlés váltotta fel. 1961-ben azonban nem csak az amerikai Unitárius Egyház és az Univerzalista Egyház egyesült, de megalakult a Kanadai Unitárius Egyház (CUC) is, annak ellenére, hogy „egyes amerikai vezetők a lépést szeparatista törekvések térhódításának látták.”²¹ Létrejötté után a CUC egyik első lépése az volt, hogy felvételét kérte az IARF-be. A kanadaiak „rendellenesnek értékelték, hogy egy nemzeti tagcsoportokból álló nemzetközi szervezetben Kanadát is ugyanaz az amerikai személy képviselje, mint az Egyesült Államokat.”²² A Brit Unitárius Egyház 1964-ben a CUC-nek társult szervezeti státust adott, a UUA azonban megakadályozta az IARF tagjai közé való felvételét. A kérdésben a végső szót Dana Greeley-nek kellett kimondania, ő pedig úgy látta, hogy „a UUA nem volt hajlandó álláspontján változtatni.”²³

Nehezen eldönthető, hogy maga Greeley mennyi figyelmet szentelt a kanadai kérdésnek. Emlékirataiban, a *25 Beacon Street: And Other Recollections* című könyvben először afelett siránkozott, hogy a kanadai egyház miért nem vette fel az univerzalista jelzőt is a nevébe, és miért nem lett CUUC. Ez az elvárás azonban a legtöbb kanadainak nem felelt meg. Ahogy Charles Eddis írta: „az egyesülés idején Kanadában körülbelül 50 univerzalista és 15 ezer unitárius élt. Ebbe a környezetbe az unitárius univerzalista megnevezés egyszerűen nem talált. Amikor amerikai lelkészek Kanadában arról beszélnek, hogy mi mindannyian unitárius univerzalisták vagyunk, az számomra a kulturális imperializmus megszólalása volt.”²⁴

Greeley Kanadát másodszor a könyv *Race Relations* című fejezetében említette. „Kanadai hittestvéreink azt hiszik – írta –, hogy mi Amerikában a nemzeti problémákkal vagyunk elfoglalva. Azon töprengék, ezek után vajon milyen részt

²⁰ Riddell, Ian W.: *Charting a New Course for the Canadian Unitarian Council*, 2008. december 11. 3.

²¹ Hewett, Phillip: *Unitarians in Canada*, I, 1978, CUC.

²² Ibid. 259.

²³ Hewett, Phillip: *Canadian Involvement in the IARF*, <https://iarf.net/wp-content/uploads/2012/04/Summary-IARF-history-written-1999.pdf> (letöltve: 2016. július 7.)

²⁴ Cole, David H., Cole, Iska: *An Oral History of the consolidation of the American Unitarian Association and the Universalist Church of America and the creation of the Unitarian Universalist Association*, 1997, Unitarian Universalist Historical Society, 74. Lásd még: Weaver Horton, Linda (ed.): *What's in a Name? Guarding Sacred Embers: Reflections on Canadian Unitarian and Universalist History*, Toronto, 2011, Canadian Unitarian and Universalist Historical Society. 239–247.

fognak tudni vállalni az Észak-Amerikai Unitárius Univerzalista Egyházban.” A fejezet további részeiben aztán pontosan azt tette, amit előítéletként a kanadaiak szájába adott: az Amerikát foglalkoztató faji különbözőségekről értekezett. James Gibson, aki 1957-ben az Amerikai Unitárius Egyház alelnöke volt, így emlékezett vissza: „Életem első főtanácsi ülésén, ha nem is közömbös, de tudatlan voltam Kanada kormányzásának természetét illetően. Többek között az sem volt világos, hogy a kanadai kormányzás mi mindenben különbözik az amerikai-tól.”²⁵ Évtizedekkel később William F. Schulz UUA-elnök is hasonlóképpen panaszkodott: „Az amerikaiak gyakran ostobán, érzéketlenül és parokiálisan viselkednek, és ez érthető módon bosszantja a kanadaiakat.” „Amikor 1978-ban a UUA alkalmazottja lettem, a tanulási folyamatban hangsúlyozták, hogy a UUA nem csak egyesült államokbeli entitás, ezért óvatosságra intettek nyelvhasználatunkban és kulturális feltételezéseinkben egyaránt.”²⁶

1969-ben Dana Greeley tudatában volt annak, hogy a kanadai unitáriusok az amerikai kérdésekben nyugtalan természetűek, de valószínűleg nem számított a *The Canadian Unitarian* egyházi folyóirat tavaszi számának vezető címére: *Szeparatizmus jelei az unitárius Kanadában*. Vajon mi idézte elő ezt a lázadászerű hangulatot? Az egyik ok az lehetett, hogy a UUA, amely továbbra is akadályozta a CUC tagságának jóváhagyását az IARF-ben, nem kérte ki a helyiek véleményét, amikor kanadai küldötteket nevesítettek az IARF közelgő bostoni kongresszusára.²⁷ Egy másik ok az volt, hogy a költségvetési krízissel küszködő UUA javaslatot tett a különben csekély értékű 1800 dollár visszavonására, amelyet az önkéntesek által működtetett CUC iroda fenntartására szántak. Pár évvel korábban, 1964-ben a CUC teljes kiadása 4700 dollár volt, ebből a UUA-tól 3500 dollár hozzájárulást kértek, de csak 3100 dollárt hagytak jóvá. Most, annak ellenére, hogy a kanadai egyházközségek összesen 25 000 dollár feletti összeget fizettek be a UUA költségvetésébe, újabb támogatáscsökkentés elé néztek.

A válasz nem váratott magára, 1969 májusában, a kanadai unitárius közgyűlésen konkrét formát öltött. Javaslatot terjesztettek elő arról, hogy a CUC alakuljon át nemzeti szervezetté, a kanadai unitáriusok fenntartása alatt. A határozattervezet végül 21–29 arányban elbukott, de egy elvi kiáltványt a kanadaiak elégedetlen véleményéről a túlnyomó többség támogatott.²⁸

²⁵ Ibid. James Gibson. 104

²⁶ Schulz, William F. e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2015. március 22.

²⁷ Hewett, Phillip: *Canadian Involvement*, 28, *Unitarians in Canada*, 271, *Canadian Unitarian* (newsletter) Summer, 1969.

²⁸ Boerma, Herman: *Our Evolving Larger Family. CUC Mini-history*, 2002. 2.

Miután Robert West lett a UUA elnöke, csakhamar pozitív változások következtek. Kanadának nagyobb juttatást adtak a UUA költségvetéséből, a UUA vezetőtanácsába egy kanadai képviselőt is beválasztottak, és a UUA visszavonta ellenvetéseit a CUC tagszervezetté válásáról az IARF keretében.

A UUA és a CUC közötti tárgyalások folytatódtak. A következő 30 évben több mint egy tucat megállapodás született közöttük, de egyik sem tudta jól megválaszolni azt a nagy kérdést, hogy mely UUA-szolgáltatások váltak valóban a kanadaiak javára is, és melyek nem. A programok egy része ugyan általános jellegű volt, de a legtöbb annyira az Egyesült Államok szükségleteire összpontosított, hogy Kanadában nem volt jelentőségük. Ráadásul a pénzügyi nehézségek sem szűntek meg, két fő okból. Az egyik az volt, hogy a valutaárfolyam ingadozása kiszámíthatatlan maradt, 1986-ban például egy kanadai dollár 0,69 amerikai dollárt ért. A másik pedig az, hogy a kanadai egyházközségeknek az egyházszervezet hármasszintű – területi, nemzeti és földrészi – jellege miatt többletkiadásokat kellett viselniük. Kathleen Hunter, a CUC első ügyvezető igazgatója úgy vélte, hogy ez a többletterhelés „kiherélte a CUC-t.”²⁹ A kontinentális szervezet szükségessége egyre gyakrabban megkérdőjeleződött.

Másfelől az Egyesült Államok nézőpontjából úgy tűnt, hogy a kanadai egyházközségeknek nyújtott programok költségei sokkal magasabbak, mint amivel azok a főhatósági költségvetéshez hozzájárulnak. Ezért is történhetett meg, hogy amikor a CUC a vallásérkölcsi nevelés és a gyülekezetfejlesztés szolgáltatásai irányításának átvételére ajánlkozott, a UUA visszautasította a kérést. A 2000-es éveknek kellett elérkeznie ahhoz, hogy a UUA belássa a CUC önállósulásának hasznát, és a szervezeti elkülönülés támogatására 1,5 millió dollárt ajánljon fel. A szerény befolyásának megmaradt CUC belátta az elválásról szóló megegyezés hasznát, ezért 2001-ben elfogadták az ajánlatot, és 2002-ben leváltak a UUA szervezetétől.

A CUC és a UUA különválására az ICUU megalakulása után hét évvel került sor, az elkülönülésben pedig az ICUU lényeges, bár akaratlan szerepet játszott. Amikor a CUC végre az IARF teljes jogú tagcsoportja lett, a kanadaiak a lépést önállóságuk elismeréseként értelmezték. Az ICUU megalakításában való aktív kanadai részvétel szintén erősítette a kanadai unitárius öntudatot. E sajátos identitás története az 1978-ban megjelent *Unitáriusok Kanadában*³⁰ című könyvben szépen nyomon követhető. Sajatosságainak további leírására jó példa egy

²⁹ Boerma, Herman e-mailje Morrison-Reed, Marknak, amelyben egy Hunter, Kathleen-nal való, 1985-ös beszélgetést idéz.

³⁰ *Unitarians in Canada*, Revised edition Toronto, 1995, Canadian Unitarian Council.

1985-ben megjelent esszé a „kanadai kontextuális teológiáról.”³¹ A kanadai unitáriusok egyre inkább másként tekintettek önmagukra. Amíg korábban a CUC-t a UUA egyik ágának érezték, az IARF-ben és főként az ICUU-ban elfoglalt helyük és vállalt felelősségük nyomán a UUA társai lettek: a többi tagegyházhoz hasonló független nemzeti szervezet. Valóban, az ICUU keretén belül a CUC igazi családtag lett és nem szegény vidéki rokon. A kelletlenül és vonakodva elfogadott szervezeti önállósodást örömteli és felelősséggel elvégzett szolgálat követte.

Európai Unitárius Univerzalisták

Az Európai Unitárius Univerzalisták (European Unitarian Universalists, a továbbiakban EUU) egységes szervezete 20 évvel fiatalabb, mint a CUC, és egyetlen egyházközségének története sem nyúlik vissza a 20. század első felére, míg Kanadában jó néhány közösség gyökerei a 19. század elejére vezethetők vissza. Mégis, a UUA-hoz fűződő viszonyuk tekintetében a CUC és az EUU között sok hasonlóság van.

Kreatív jövőkép és jóakarát alapította meg az EUU-t, de növekedése meglepő módon a UUA-n belüli váratlan súrlódásoknak köszönhető. A felmerült problémák egy része azonos a CUC és a UUA közötti gondok természetével.

Amikor 1962-ben Dana Greeley és George Marshall Párizsba utazott a CLF ottani tagjaival való találkozára, céljuk egy unitárius egyházközség megalakítása volt. 1963 augusztusára, amikor John Kiely, a brit unitáriusok főtanácsának (General Assembly of Unitarian and Free Christian Churches, a továbbiakban GAUFCC) főtitkára Párizsba látogatott,³² az ottani csoport tagsága 70 felettire növekedett, és hétköznapi rendszeres találkozókat tartottak. 1964-ben a hollandiai Leidenben is megalakult egy csoport 27 taggal, egy másik pedig Münchenben 15 taggal. A Wiesbadenben létrejött közösség Joan Breen erőfeszítéseit dicséri, aki akkoriban az Egyesült Államok európai légierő-bázisának igazgatója volt. 1965 márciusában a UUA vezetőtanácsa új irányelvet fogadott el a tengerentúli csoportokkal való kapcsolatát illetően. Ebben a kapcsolatok mibenlétét

³¹ Mosher DeWolfe, Mark: *Our Corner of the Mosaic: Unitarian Universalists and Canadian Contextual Theology*, előadás, 1985, In *In the Presence of Majesty*, előadás, 1986, Weaver Horton, Linda (ed.): *Guarding Sacred Embers: Reflections on Canadian Unitarian and Universalist History*, Toronto, 2011, Canadian Unitarian and Universalist Historical Society. 248–261.

³² A londoni *The Inquirer*, „a legrégebbi nonkonformista vallásos újság”, „a brit és ír unitáriusok, illetve a szabadkeresztények hangja.” (1963. február 9. és szeptember 7.)

úgy próbálták meghatározni, hogy az „elfogadható legyen a tengerentúli közösségeknek, és összhangban álljon a UUA alapelveivel.”³³ Két hónappal később Greeley másodszor is Párizsba látogatott.

Az 1960-as évek végén az Európában élő unitárius univerzalisták előbb évente, majd félévente informális hétvégi találkozókra gyűltek egybe, de szervezeti hálózat akkor még nem jött létre közöttük. Amikor 1979-ben O. Eugene Pickett, a UUA elnöke Frankfurtba látogatott az IARF tanácsának ülésére, meghívták egy, a CLF európai tagjaival való találkozóra is. Az összejövetelt Steve Dick személyes kezdeményezésére a frankfurti unitárius templomban tartották. Pickettet elkísérte Diether Gehrmann, az IARF főtitkára és Roy W. Smith, a brit unitáriusok főtitkára is. Nemzetközi kapcsolataiban a UUA ritkán cselekedett önállóan – e találkozón is együtt volt az amerikai, az angol, valamint az IARF triumvirátusa. A bevezető gondolatok után a program nagy részét kérdések és feleletek töltötték ki. Az EUU megalapításának ötlete az egy évvel később tartott európai unitárius hétvégi összejövetelen merült fel, de a tényleges szervezeti megalakulására csak 1982-ben került sor.

Az Amerika-ízű unitárius univerzalizmus európai terjedését három amerikai unitárius: Ron Diehl, Steve Dick and Leon Spencer átköltözése lendítette fel 1979-ben. Abban az évben az 1960-as években megalakult közösségek közül csak Wiesbadenben volt folyamatos a szolgálat. 1980-ban Spencer új csoportot hozott létre Zweibrückenben, 1983-ban Brüsszelben és egy másikat Hollandiában. Hamarosan új közösségek alakultak Genfben, Münchenben, Heidelbergben, Frankfurtban és Kaiserslauternben is. Steve Dick oxfordi teológiai tanulmányai idején lelkeszi oklevele mellett gyülekezetszervező képzést is szerzett. A UUA pénzügyi támogatásával Steve Dick elkezdte szervezni az EUU-t, emellett tanácsadói munkát végzett Párizsban és a holland csoportban. Diether Gehrmann szintén az erősödő EUU mellé állt, Steve Dicket az IARF titkárságon alkalmazta, ahonnan tovább végezhetette az EUU javára szervezői munkát.

Az 1970-es évek derekára egy informális nőszövetségi tevékenységet leszámítva a párizsi egyházközösség gyakorlatilag megszűnt. 1985-ben Bill Barraclough az amerikai nagykövetség első titkára lett. Négy másik amerikai házaspárral újraélesztette hát a közösséget, és új elnevezést adtak neki: Párizsi Unitárius Univerzalista Egyházközösség (Unitarian Universalist Fellowship of Paris, a továb-

³³ *Policies Relating to Overseas Groups*, Draft 1/11/65, Minutes of the UUA Board of Trustees Meeting, UUA Board of Trustees, 1961–1981 file, bMS 1032/2, Andover-Harvard Theological School

biakban UUFP).³⁴ A UUFP 1986-ban a UUA tagja lett, annak a nemzetköziségre törekvő irányelvnek az alapján, amit a vezetőtanács még 1965-ben fogadott el. Az irányelv kimondta, hogy: „azok a tengeren túli csoportok, amelyek tagságának többségét amerikaiak vagy kanadaiak alkotják, jogot nyernek a UUA egyházközségi státusára, amennyiben annak egyéb feltételeit is teljesítik.”

1985 tavaszán a UUA vezetőtanácsa az EUU-t a UUA európai részlegeként ismerte el. Amikor William Schulz a UUA ügyvezető alelnöke lett, Pickett elnökkel fokozott figyelmet fordítottak az EUU-ra, mert ezáltal az unitárius univerzalista közösségek számbeli növekedését remélték. Akárcsak korábban Dana Greeley és Eugene Pickett, most Schulz is az unitarizmus globális szolgálatába állt. Schulz európai családi kapcsolatai nagyon elevenek voltak, ezzel magyarázható „telhetetlen étvágya más kultúrák sajátosságai iránt”,³⁵ ahogy Kay Montgomery, a UUA ügyvezető alelnöke találóan megfogalmazta. Ez az affinitás is segítette abban, hogy Torontóban elindítsa a UUA elnöki tisztségét megcélzó kampányát, amelyet az EUU gyülekezetei is támogattak.

Az EUU tulajdonképpen egy szervezeti hibrid. Tagsága átszövi az egész Nyugat-Európát, ma gyülekezetei vannak Belgiumban, Németországban, Franciaországban, Hollandiában és Svájcban – jellege inkább nemzetek feletti, mintsem nemzeti. Tagságát magánszemélyek alkotják, nem egyházközségek. Tagjainak fele helyi gyülekezetekbe tömörül, a másik fele pedig – közeli közösség híján – közvetlenül az EUU kötelékébe tartozik. Gyülekezetei nem küldhettek teljes jogú képviselőt a UUA főtanácsi ülésére, kivéve a párizsi és brüsszeli közösséget, amelyek az EUU-nak is, a UUA-nak is tagjai. Az elképzelések, hogy az Európában élő unitárius univerzalisták közelebb kerüljenek az anyaegyházhoz, jónak bizonyultak. Mégis, a megoldás kivételes helyzeteket teremtett azáltal, hogy nem biztosított demokratikus képviselőt minden szervezett közösségnek, és az európai gyülekezeteknek nem nyújtotta ugyanazokat a programokat és szolgáltatásokat. Ellentmondásos módon az EUU közösségei néha könnyebben hozzáfértek bizonyos UUA erőforrásokhoz és szakértőkhöz, mint a hasonló méretű észak-amerikai unitárius gyülekezetek.

Az EUU létrehozta sajátos, jellemző kultúráját. A tagság kezdetben többnyire az Észak-Amerikából szakmai okokból áttelepültekből állt össze, de az évek során ez eléggé átalakult. Ma a tagság nagy részét Amerikából vagy Kanadából végleg átköltözöttek, az európaiakkal vegyes házasságban élők és olyan európai-

³⁴ Barraclough, Bill e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2014. december 26.

³⁵ R. Ross, Warren: *The Premise and the Promise: The Story of the Unitarian Universalist Association*, Boston, 2001, Skinner House Books. 174.

ak alkotják, akik maguk is sok időt töltöttek valamikor Észak-Amerikában. Identitásuk gyakran átnyúlik vagy felülemelkedik az országok, a kultúrák és a nyelvek határain. Gyakran nevezik önmagukat köztes lényeknek vagy internacionalistáknak, azaz nemzetközieknek is.

Az EUU gyülekezeti élete is különbözik az észak-amerikai normáktól. A közösségek aktív kiscsoportos közösségi életet élnek és társadalmi munkát, szertetszolgálatot végeznek, illetve havonta egyszer istentiszteletet tartanak. Az EUU gyülekezeteinek alacsony létszáma, az állandó lelkész hiánya és az istentiszteletek alkalmosságuk miatt a félévente tartott EUU-összejövetelek lényeges része az EUU tagok gyülekezeti és istentiszteleti életének. E hétfégi programok szervezése az EUU egyik alapvető tevékenységévé nőtte ki magát. A szervezetet egy Koordinációs Tanács irányítja, tagságát a gyülekezetek választott képviselői alkotják.

Az EUU és a CUC azért is volt érdekelt az ICUU 1995-ös megalakításában mert szervezetenként részei is voltak a UUA-nak, meg nem is. A Fülöp-szigeteki Unitárius Univerzalista Egyház (Unitarian Universalist Church of the Philippines, a továbbiakban UUCP) is az ICUU alapítói között volt, és a CUC-hoz és az EUU-hoz hasonlóan volt tagja a UUA-nek.

Fülöp-szigeteki Unitárius Univerzalista Egyház (UUCP)

A UUA vezetőtanácsa 1965-ös *Irányelvek tengerentúli csoportokkal való kapcsolatokról* című dokumentuma többek között kimondta: „A tengerentúli csoportok is jogot nyernek a UUA társult tagsági státusára, amennyiben annak feltételeit teljesítik.”³⁶ Ez a viszony megengedte a szellemi erőforrásokból való részesülést, szervezeti ügyekben való koordinációt, de nem biztosított jogot a közgyűlésen való szavazáshoz. 1987-ben ért meg az idő arra, hogy a Fülöp-szigeteki unitárius univerzalista egyház kérhesse a UUA tagjai közé való felvételét. Ekkor megváltoztatták a jogszabályt, és Észak-Amerikán kívül élő nemzeteket is befogadtak az egyházszervezetbe. E lépéssel Schulz elnök egyszerre két célt is követett. Látta, hogy „mennyire parokiális volt a legtöbb amerikai unitárius univerzalista”³⁷ – és eszközöket keresett ennek megváltoztatására. Másfelől támogatni akarta az unitárius univerzalizmus globális növekedését. „Úgy láttam – írta –, hogy a Fülöp-szigeteki közösségünket részben magára hagyta a létrejöt-

³⁶ *Policies Relating to Overseas Groups*. 2.

³⁷ Schulz, William F. e-mailje Morrison-Reed Marknak, 2015. március 22.

tében segédkező amerikai egyházunk, ezért elhatároztam, hogy megpróbálom helyreállítani a viszonyt az egyháztagság rendezésével.”³⁸

Toribio S. Quimada lelkész és az Amerikai Univerzalista Egyház (Universalist Church of America, a továbbiakban UCA) között 1952-ben kezdődött el az a levelezés, amelynek nyomán Quimada amerikai értelemben is univerzalistának ismerte el magát, s amiért csakhamar ki is zárták a szabadelvű katolikus közösségből, az *Iglesia Universal de Christó*ból. Alig három évvel később, 1955-ben már meg is alakította új közösségét, a Fülöp-szigeteki Univerzalista Egyházat (UCP). 1958-ban az amerikai Univerzalista Segélyszervezet (Universalist Service Committee) támogatta tanulmányai megkezdését egy helyi egyetemen.³⁹ Az 1959–1960-as univerzalista egyházi évkönyv az UCP-t „testvéri társulásnak” nevezte öt másik csoport: a Magyarországi Unitárius Egyház, a Japán Szabad Valóságos Egyesület, a Japán Univerzalista Egyház, a Koreai Univerzalista Egyház és az Amsterdami Szabad Egyház társaságában.

E nemzetközi kapcsolatokat közvetlenül az Univerzalista Segélyszervezet működtette. Voltak azonban különbségek is: Toshio Yoshioko például, a Japán Univerzalista Egyház lelkésze és ügyvezető igazgatója, az amerikai egyház alkalmazottja volt, Quimada pedig nem. Úgy tűnik, különbséget tettek az irányított misszió területei és azon csoportok között, amelyekkel az egyház csak testvéri társulást kötött. Ettől függetlenül elmondható, hogy az amerikai unitáriusok és univerzalisták 1961-es egyesülése a UUA keretében szerencsétlen következményeket hozott az univerzalizmus nemzetközi kapcsolataira. Az Univerzalista Segélyszervezet formálisan a UUA hivatalának világvallásokkal foglalkozó ügyosztálya lett, egy pár év múlva pedig teljesen beolvadt az Unitárius Segélyszervezetbe (Unitarian Universalist Service Committee, a továbbiakban UUSC). A UUSC ezt követően csakhamar felszámolta a „testvéri társulás” minőséget, megszüntette érdemi kapcsolatait a Fülöp-szigeteken és Japánban működő univerzalista közösségekkel, illetve a Virginia állambeli suffolki afro-amerikai misszióját is megszüntette.

Jory Agate a Peace Corp amerikai alapítású nemzetközi segélyszervezet önkénteseként a Fülöp-szigetek sok ezer szigete közül éppen Negros-on vállalt szolgálatot, ott pedig felkereste Toribio Quimadát is. Így emlékezett vissza a UUA visszavonulására a Fülöp-szigeteki kapcsolatból: „Amikor a Fülöp-szigete-

³⁸ Muir, Fredric John: *Maglipay Universalist: A History of the Unitarian Universalist Church of the Philippines*, 2001, Unitarian Universalist Church of Annapolis. 42.

³⁹ <http://www.uua.org/re/tapestry/adults/river/workshop6/175855.shtml> (letöltve: 2016. július 7.)

kiek elveszítették tagegyházi minőségüket a UUA-ben, Quimada valósággal élet-célul tűzte ki, hogy a viszonyt helyreállítsa. Nagyon sokat áldozott, személyesen is, egyháza megalapításáért és megerősítéséért, még komoly térítő munkát is végzett, és terjesztette az unitárius univerzalizmus jó hírét... Ezt követően azt tapasztalni, hogy az anyaegyház többé nem ismeri el magáénak a Fülöp-szigeteki közösséget, megsemmisítően hatott rá.⁴⁰ Hogy a kapcsolat a UUA és a UCP között nem szakadt meg teljesen, elsősorban Quimada kitartásának köszönhető. Még 1972 után is, amikor a UCP az IARF tagszervezete lett, Quimada folytatta erőfeszítéseit az amerikai viszony helyreállításáért.

1986-ban az IARF amerikai területi szervezete tudomást szerzett a UUA azon terveiről, hogy szabályzati keretet akar teremteni a más országokban működő unitárius közösségek tagszervezeti minőségéhez. Elnöke, Dianne E. Arakawa további információkért írásban kereste meg a UUA vezetőtanácsát. Levélének fő üzenete az volt, hogy eljött az idő a UUA tengeren túli ügyekkel és vallásközi kapcsolatokkal foglalkozó ügyosztályának helyreállítására.⁴¹ A levél ugyanakkor aggályokat is felvetett, például azzal kapcsolatban, hogy mennyivel kellene a UCP-nek az amerikai egyházi költségvetésbe befizetni, vagy arról, hogy a kapott szolgáltatások vajon megfelelnek-e a szükségleteknek. Összegzőként megállapította, hogy az IARF amerikai tanácsa szerint „a lépés nem volt kellőképpen végiggondolva, és a UUA vezetőtanácsa nem számolt annak minden következményével.” Gene Reeves, aki akkor szintén tagja volt az IARF amerikai tanácsának, a felmerült kérdésekre ekként emlékezett: „Vajon a UUA igazán nemzetközi és kultúraközi vallásos mozgalommá kíván válni? Ha igen, helyettesíteni fogja az IARF-et, ha nem, milyen lesz a vele való viszonya? Továbbá aggályok merültek fel a UUA által gyakorolt lehetséges imperializmusról, és arról, hogy a Fülöp-szigetiek vajon nem válnak-e másodrendű egyháztagokká egy Egyesült Államok által uralt vallásfelekezetben.”⁴²

⁴⁰ Agate, Jory e-mailje Morrison-Reed Marknak, 2015. november 26. Agate unitárius univerzalista neveltetésben részesült, majd a Peace Corp önkénteseként szolgált a Fülöp-szigeteken 1985–1988 között. Azon a napon hagyta el Negrost, amikor Quimadát meggyilkolták. A hajója épp elindult, mikor a hírt a veje kiáltotta neki a dokkról, arra kérte, hogy továbbítsa a UUA-nek.

⁴¹ Dianne E. Arakawa to Peter Haslund, January 16, 1987, Andover Harvard Theological Library (AHTL), Cambridge, MA., bMs 1015/12 (14) Unitarian Universalist Association, Office of the President. William F. Schulz, Records, 1970–1997. Indigenous Unitarian Universalist Societies, 1986–1987.

⁴² Reeves, Gene e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2015. szeptember 4.

Arawaka levelére küldött válaszában Schulz, a UUA elnöke azt írta, hogy még az IARF nemzetközi titkársága is „erőteljesen támogatja a Fülöp-szigeteki egyház tagszervezetté válását a UUA-ban. Az IARF egyszerűen nem képes olyan mértékű tanácsadást és gyakorlati támogatást nyújtani a tengeren túli unitárius univerzalista csoportoknak, mint a UUA. A bostoni egyházi főhivatalba számos őshonos közösség képviselője küldött értesítést arról, hogy unitárius egyházközösségeket akarnak létrehozni otthonukban. Ilyen kéréseket kaptunk Malajziából, Libériából, Costa Ricából és máshonnan is. Nem szeretném továbbra is az IARF-hez irányítani őket, ahol aztán elkallódnak a szálak...”⁴³

Schulz válasza nemcsak a UUA dilemmájára derített fényt, hanem egy másik nagy kérdést is megfogalmazott. Vajon az IARF hivatása volt segítséget nyújtani a megalakulásban vagy a növekedésben bármelyik olyan csoportnak, amely unitárius univerzalistának azonosította magát? Ha pedig nem az IARF-hez, nem a UUA-hoz, nem a Brit Unitárius Egyházhoz, akkor hová forduljanak segítségért a szükségben levő közösségek? Az erre vonatkozó kérések ugyanis, és a tanácsatlanság, hogy ki válaszolja meg őket, régóta megoldandó problémaként nehezedett minden szereplőre.

1854-ben az amerikai unitáriusok első külföldi misszionáriusa, Charles H. A. Dall lelkész Indiába látogatott, és további szolgálatát ott végezte 1886-ban bekövetkezett haláláig. 1912-től a jamaikai Ethelred Brown a brit unitáriusok támogatását élvezte 1914-ig, az amerikaiakét pedig 1917-ig. Mihelyt a támogatás megszűnt, a jamaikai unitárius mozgalom összeomlott, Brown pedig 1920-ban az amerikai Harlembe települt át.⁴⁴ Volt szervezett unitárius egyházközösség Sierra Leonében is, amiről nem maradtak fenn adatok, leszámítva egy gyülekezeti fényképet, amit Charles W. Wendtének, az IARF titkárának küldtek 1920 körül. 1935-ben, amikor Evaristo Hurtado Mexikóvárosból először kérte az AUA-t, hogy küldjön misszionáriust egyházközösség létrehozására, levele megválaszolatlan maradt. Második levelére is csak azt a választ kapta, hogy a gazdasági válság utóéveiben az anyagi alap kevés volt, és senki nem vállalkozott a munkára. 1944-ben a *Unitarian Register* havilap közhírré tette, hogy az AUA vezetőtanácsa jóváhagyta az amerikai Samoa-szigetek Fagatogo egyházközösségének kérését „az Egyház tagságába való felvételre. A tagsági díj befizetése a folyó évre megtörtént, és a közösség hivatalosan is a vallásfelekezet részévé lett.”⁴⁵ 1947-ben nyolc magán-

⁴³ William F. Schulz to Dianne Arakawa, February 5, 1987, AHTL, bMs 1015/12 (14)

⁴⁴ Morrison-Reed, Mark D.: *Black Pioneers in a White Denomination*, Boston, 1984, Skinner House Books.

⁴⁵ *Unitarian Register*, 1944/1. 16.

személy a Panama-csatorna térségében megalakította az Isthmian Egyházközséget. Az 1964-es egyházi évkönyv még 24 egyháztagot tart nyilván, a közösség utoljára az 1984-es kiadásban jelenik meg. 1954-ben a *Universalist Leader* egy haiti szervezet létezéséről számolt be: „Robert Mathurin lelkész irányítása alatt nyolc egyházközség működik, négy iskolájuk van és tizenhét kisebb csoportjuk.”⁴⁶ Volt unitárius egyházközség az Ecuador állambeli Guayaquilban is az 1950-es években. 1960-ban a Szaúd-Arábiai Dhahranban unitárius gyülekezet szerveződött 33 egyháztaggal, dr. Gelphi irányításával, akinek felesége egyházi iskolát működtetett 45 gyermekkel. „A Gelphi házaspár azon tűnődött, vajon miért nem látogatja meg őket más országból való unitárius... Szükségük lett volna egy vallásoktatást segítő tapasztalatcserére.”⁴⁷ A *Register* és a *Leader* folyóiratokban, valamint az évkönyvekben évről évre feltűnt egy-egy bennszülött unitárius vagy univerzalista közösség valamelyik távoli országban, aztán a következő években legtöbbször nyomuk veszett.

Ezeket a kapcsolatok a UUA néha unitárius misszióknak tekintette, de India és Japán kivételével egyik sem a közvetlen amerikai hatásnak köszönhetően jött létre. Ahogy Schulz idézett leveléből is kiderül, a UUA-nak nem volt célja más kultúrák keretében létrehozni unitárius közösségeket, felelőségük nem proaktív volt, hanem reaktív – legtöbbször csak válaszoltak egy-egy megkeresésre, noha ezek számosak voltak. Mindezt tették olyan körülmények között, hogy a UUA-nak vállalt kötelezettsége volt egyik alapítványa, a Holdeen Trust jövedelmének egy részét Ázsiában felhasználni. Ennek is köze lehetett ahhoz, hogy Melvin Hoover személyében a bostoni hivatalba nemzetközi kapcsolatokért felelős munkatársat alkalmaztak. „Még most is érthetetlen számomra – írta Schulz –, hogy éppen azoknak van a legtöbb ellenvetése a nemzetközi kapcsolatok fejlesztésével, akiket a legalkalmasabbnak véltem a UUA globális felelőségének felismerésére, és a világ parokiális szemléletmódú megközelítésének elutasítására: az IARF amerikai szervezete vezetőinek! Talán túlságosan leegyszerűsíttem ezzel a képlettel, de még ma sem világos előttem, mi volt ellenvetéseik tulajdonképpen mozgatója.”⁴⁸

Tényleg, vajon miért volt ez az IARF-hez közelálló csoport ellene a nemzetközi fejlesztésnek? Az IARF-esek aggályainak megértéséhez ismerni kell, hogy kik is voltak ők, és honnan jöttek. Arakawa mellett ott volt Homer Jack, a UUA

⁴⁶ Working Together to Serve One Humanity, *Universalist Leader*, February 1954.

⁴⁷ *Memorandum*, konferencia a szaúd-arábiai gyülekezetről dr. Gelphivel és Gelphi asszonnal, 1965. július 12.

⁴⁸ William F. Schulz to Dianne Arakawa, February 5, 1987, AHTL, bMs 1015/12 (14)

társadalomszolgálati ügyosztályának korábbi igazgatója és a World Conference on Religion and Peace főtitkára. Gene Reeves, a Meadville Lombard Teológiai Intézet rektora, az afro-amerikaiak alapította első felsőoktatási intézmény, a Wilberforce Egyetem tanára és az 1987-es IARF-kongresszus szervezőbizottságának elnöke, és Sunrit Mullick, egy indiai Brahmó Samádsz-követő, aki a Meadville Lombardon éppen lelkésznek tanult. Max Gaebler is ott ült a vezető tanácsban. Mint a UUA tengerentúli és vallásközi ügyosztályának igazgatója, Max Gaebler még 1963-ban találkozott Quimadával, és azóta folyamatosan levelezett vele. 1987 márciusában Gaebler madisoni szószerkén ecsetelte aggályait egy prédikációban. „Nemzetközi kapcsolataink mindenikét tényleges veszély fenyegeti: a patrónus és a pártfogolt viszonyának kialakítása. A Fülöp-szigeteki egyházzal való kapcsolatunkat is egyenlő felek közöttinek kell megélnünk, amelyben mindenki tiszteletben tartja a másik autonómiáját és felelősségeit egyaránt.”⁴⁹ „A UUA tagszervezetévé lenni több problémát vet fel, mint amennyit megold. A nacionalistává válás veszélye nagyobb, mint gondolnok. Nem arról van szó, hogy tudatosan elutasítanak a miénktől eltérő perspektívákat, hanem arról, hogy azokat nem is vesszük észre. Azok a kérdések a legveszélyesebbek, amelyeket eszünkbe sem jut feltennünk – ezek tárják fel beszorultságunk helyzetét saját kulturális környezetünkbe.”⁵⁰

Végül Gaebler is, akárcsak korábban Greeley, Gibson és Schulz, visszautalt a kanadai helyzetre. „Kanadai hittestvéreink újra és újra szükségét érzik annak, hogy emlékeztessenek sajátosan amerikai megközelítéseinkre. Ha ez még ennyi idő és próbálkozás után is állja a helyét, ha mi, amerikaiak még mindig hajlamosan vagyunk elfelejteni, hogy a kanadaiak számára fontos szempontokra is odafigyeljünk, mennyivel nehezebb lenne tagokká tenni egy, a miénktől annyira eltérő társadalom és kultúra gyermekeit, mint a Fülöp-szigeteki Negros!”⁵¹

Az IARF amerikai elöljárói mellé idővel mások is csatlakoztak. Mindamellett az 1987. évi tavaszi ülésén a UUA vezetőtanácsa határozatot hozott arról, hogy javasolja a Főtanácsnak a tagságról rendelkező szabályzat 3.1 pontjának módosítását úgy, hogy lehetővé tegye a Fülöp-szigeteki egyház besorolását a UUA tagjai közé. E lépést a brit unitáriusok is teljesen támogatták. Dianne

⁴⁹ Gaebler, Max: *The World-Wide Relevance of Our Free Faith*, Madison, Wisconsin, March 22, 1987. 3. Andover Harvard Theological Library, Cambridge, MA., bMs 1015/12 (14) Unitarian Universalist Association, Office of the President. William F. Schulz, Records, 1970–1997. Indigenous Unitarian Universalist Societies, 1986–1987

⁵⁰ Ibid. 4.

⁵¹ Ibid. 5.

Arakawa elutasítást kérő levelére Roy Smith, a GAUFCC főtitkára és az IARF elnöke azt válaszolta, „üdvözljük a UUA vezetőtanácsának javaslatát.”⁵²

Az IARF kongresszusa 1987 nyarán a kaliforniai Palo Altóban találkozott. Toribio Quimada is jelen volt, de lebetegedett és kórházba került. Amikor Bill Schulz meglátogatta a betegágyon, Quimada arra kérte, „tegyen meg mindent azért, hogy ha ő meghal is, álma a UCP tagszervezetté válásáról valóra váljon. Quimada akkor ugyan felépült, de a következő évben a Fülöp-szigeteken meggyilkolták.”⁵³ Kívánságát összefüggéseiben kell értelmezni. A Fülöp-szigetek kétszáz éven át gyarmatosított ország volt, előbb Spanyolország, utóbb az Egyesült Államok által. Ez az időtlen tapasztalat azt a tudatot sulykolta a filippínókba, hogy a tekintély forrását köreiken kívül keressék. Vajon Quimada kérése olyan legitimitást keresett, amelyet csak a UUA tagság tudott volna nyújtani? Vagy a UUA beleegyezését a UCP kérésébe az amerikai imperializmus megnyilvánulásának kell tekintenünk? Vajon olyan rejtéllyel állunk szembe, amelyre ma sincs megoldás?

1988 júniusában, egy hónappal Quimada meggyilkolása után, a főtanácsi ülés keretében immár másodszor tárgyalták meg a UUA szabályzatának azon kitételeit, amelyek a tagegyházközségek keretét az Egyesült Államokra és Kanadára, valamint a külföldön élő állampolgárok csoportjaira korlátozta. „A kérdés nagy vitát eredményezett – emlékezett vissza Rebecca Sienes, Quimada lánya. Küldöttek hosszú sora jelentkezett a javaslat ellen felszólalóknak kitett mikrofonhoz, de sokan tolongtak a javaslatot támogatók számára kijelölt állványnál is. Nagyon féltém attól, hogy ha a módosítás nem megy át, apám álma megghiúsul, célja, amiért olyan sokat dolgozott, szertefoszlik.”⁵⁴ Hosszú viták után a UCP és közel 2500 tagja megkapta a tagság minőséget. A döntés azonban más utakat is megnyitott: már 1988-ban felvették a mexikói San Miguel de Allende Egyházközséget is, 1990-ben az új-zélandi Auckland Egyházközséget, 1991-ben pedig a dél-ausztráliai területi szervezetet, tényleges ellenvélemény nélkül. A pakisztáni Lahore városban alakult helyi közösség 1994-es befogadása annyiban másként történt, hogy a döntést heves vita előzte meg. Egy UUA vezetőtanácsi tag visszaemlékezései szerint a kérést csak azután hagyták jóvá, miután a fajgyűlölet elutasításának érve is szóba került.⁵⁵

⁵² Smith, Roy Arakawa, Dianne-nek, March 25, 1987, GAUFCC/IARF/2. Correspondence 1982–1993

⁵³ Schulz, William F. e-mailje Morrison-Reed, Marknak 2015. március 22.

⁵⁴ Sienes, Rebecca e-mailje, Morrison-Reed, Marknak, 2015. május 4.

⁵⁵ Rex, John e-mailje, Morrison-Reed, Marknak, 2016. április 3.

Visszatekintve, a faji előítéletesség Sienes szerint is szerepet játszott. „Ha apám egy befolyásos, gazdag ember lett volna és követői iskolázott polgárok, talán nem telt volna évekbe kérése pozitív elbírálása.” Schulz is egyetértett ezzel: „Az érvelés, hogy a UCP jogtalan befolyást gyakorolna szavazatai útján a döntéshozásra, a vegytiszta rasszizmus jele volt.”⁵⁶ A főtanácsi küldöttek többsége középosztálybeli fehér ember volt, annak is az angolszász változatából. A vitatkozások rendjén tehát, ahol szegény, színes bőrű, külföldiek felvételéről kellett véleményt mondani a UUA tagságába, elkerülhetetlen volt a rasszizmus megnyilatkozása. Az IARF amerikai vezetőtanácsi tagjainak kulturális sokszínűsége, széles tapasztalata és közismert elkötelezettsége a társadalmi igazságosság mellett olyan tények voltak, amelyek a nyitásra való javaslatnak hitelt adtak, és annak megvalósítását szavatolták. A kérdés nem az volt, hogy jó kapcsolatban legyenek-e a UCP-vel – ezzel mindenki egyetértett. A kérdés az volt, hogy Quimadának a testvéri társulási minőség helyreállítására néző kérése vajon meghozza-e a várt eredményeket. Az IARF amerikai vezetői ebben a tekintetben voltak szkeptikusak. Emellett a UUA vezetőtanácsának új tagjai mindig újabb kérdéseket vetettek fel. „A vezetőtanács néhány tagja úgy érezte – mondta Doris Hunter, akit 1987-ben választottak be a tanácsba –, hogy nincs megfelelő mechanizmus a tagsággal kapcsolatos tennivalók megragadására, ezért már-már a demokratikus folyamatok hiányának veszélye merült fel. Úgy emlékszem, egy pakisztáni csoport részéről jött kérés tette a kérdést újra a vezetőtanács asztalára.”⁵⁷

A UCP, akárcsak a CUC és az EUU, végül formális kapcsolatba került a UUA-val, de lényegében ez nem sokat jelentett. E szervezetek névlegesen ugyan a UUA-hez tartoztak, de sem az európai sem a Fülöp-szigetekbeli egyházközségek nem küldhettek képviselőt sem a UUA testületeibe, sem a nemzetközi fórumokra. A kanadaiak helyzete annyiban más volt, hogy gyülekezeteinek küldöttei voltak a Főtanácsban, és volt képviselőjük a UUA vezetőtanácsában is – sajátos szükségleteikre azonban ugyanolyan nehezen találtak megfelelő megoldást Amerikából. Ez a sajátos helyzet, társítva a kapcsolatok emberi tényezőiből származó bonyodalmakkal, növekvő feszültséget eredményezett.

⁵⁶ Schulz, 2015. március 22.

⁵⁷ Hunter, Doris e-mailje, Morrison-Reed, Marknak, 2015. szeptember 15.

Unitárius és Szabad Keresztény Egyházak Főtanácsa (General Assembly of Unitarian and Free Christian Churches)

Akárcsak a UUA-nak, a brit unitáriusoknak is megvoltak a kapcsolatai a CUC-val és az EUU-val. Nem is lehetne számba venni az unitarizmus világszintű missziós törekvéseit a Brit és Külföldi Unitárius Egyház (BFUA) szerepének vizsgálata nélkül. 1928-at írtak, amikor a BFUA egyesült a National Conference-szel és létrehozták az Unitárius és Szabad Keresztény Egyházak Főtanácsát (GAUFCC).

1825-ös megalakulása óta a BFUA célkitűzései között szerepelt az unitárius kereszténység határokon átívelő terjesztése elsősorban kapcsolattartás és kölcsönös együttműködés útján. Története világossá teszi, hogy megnevezésébe a *külföldi* jelzőt „szándékosan illesztették, és nagyon is komolyan vették”.⁵⁸ A 19. században például az egyházi hivatal külföldi és gyarmati ügyosztálya pénzadományokat juttatott haladó mozgalmaknak Indiában, ahol Kalkuttában és Madrasban is partnereket keresett. Még mielőtt az amerikai unitáriusok 1854-ben Charles Dallt Indiába küldték, a britek William Robertsnek már 1816-ban anyagi támogatást küldtek, jóval megelőzve az amerikaiakat, ugyancsak a brit unitáriusok támogatták Rammohan Roy-t is. Később a britek figyelme az észak-indiai kászi törzsbeli unitáriusokra irányult. Emellett a 19. században ők is támogatták a kanadai unitáriusokat, az 1850-es években pedig az ausztráliai unitáriusokat. Amikor David Faure, a dél-afrikai Cape Townban 1867-ben egyházközséget alapító szabadelvű hollandiai lelkész meghalt, az angol Ramsden Balmforth vette át az örökségét, és 1921-ben egyházközsége tagja lett a BFUA-nak.⁵⁹ Amikor az AUA 1890-ben megkezdte misszióját Japánban, egy angliai önkéntes, H. W. Hawks is segített nekik.⁶⁰ Amikor Ethelred Brown 1912-ben Jamaikában unitárius közösséget hozott létre, az AUA adományait a BFUA évi 500 dollárral kiegészítette. Végül a brit unitáriusok a legkorábbi időktől kapcsolatban álltak az erdélyi unitáriusokkal, és az ottani lelkészeknek 1860-tól ösztöndíjat biztosítottak az oxfordi Manchester College-ben – később itt észak-kelet-indiai unitárius lelkészek is tanulhattak.

1987-ben a GAUFCC keretében két igen jelentős nemzetközi kezdeményezés történt. Májusban a Főtanács elhatározta, hogy megvizsgálja egy unitárius

⁵⁸ Mellone, Sydney Herbert: *Liberty and Religion*, London, 1925, The Lindsey Press. 98.

⁵⁹ Gordon, Oliver: *South African Unitarian History*, <http://www.capetownunitarian.org.za/sa-unitarian-history/> (letöltve: 2016. július 7.)

⁶⁰ Parker, William: *The Unitarian Mission in Japan*, Tokyo 2008, Tokyo Unitarian Fellowship. 5.

világszervezet létrehozásának lehetőségét. Decemberben Christine Hayhurst főtítkárhelyettes jelenlétében az indiai unitárius egyház (Unitarian Union of North East India, a továbbiakban UUNEI) megalakulásának 100. évfordulóján létrejött az Unitárius Egyházak Indiai Tanácsa (Indian Council of Unitarian Churches, a továbbiakban ICUC). Az ICUC célja az volt, hogy az indiai unitárius csoportokat egységbe tömörítse „az unitárius univerzalizmus növekedése és fejlődése érdekében,”⁶¹ továbbá képviselje az indiai unitáriusokat nemzetközi szinten. 1988 októberében Geoffrey Head pénztáros már az ICUC megszervezésére utazott Madrasba, 120 indiai unitárius társaságában, akik Madrasból, Észak-Kelet-Indiából és a Bráhmó Szamádzs közösségeiből érkeztek. Head a GAUFCC-nak szóló jelentésében ezt írta: „az ICUC megalakulása biztató jel az unitarizmus erősödésére a szubkontinensen, az unitárius éthosz bizonyos arra, hogy különböző elemeket szeretetben és közös célban egyesítsen. Indiai hittestvéreink követendő példát állítottak mindannyiunk elé.”⁶² Az ICUC megalakulása által India az unitáriusokat tömörítő nemzetközi mozgalom élére került.

A nemzetközi ügyekben a brit GAUFCC az amerikai UUA szerepének ellenpontjaként értékelhető. Keretében ugyanúgy megtaláljuk a kanadai CUC-t és az európai EUU-t, a *Főtanács által jóváhagyott társaságok* minőségben. Ugyanez a viszony az indiai UUNEI-vel és a brüsszeli Szabad Protestáns Egyházzal is, a GAUFCC esetében ráadásul minden testvéri közösség szavazati joggal rendelkezik a közgyűlésen.

150 éven át a GAUFCC és a UUA az unitárius missziós törekvések irányítói voltak. A CUC és az EUU számára természetes volt, hogy mindkettőhöz tartozzanak, valamint közös „gyermekükhöz”, az IARF-hez is. Ugyanakkor azonban nem teremtődött keret ahhoz, hogy az újabb egyházak olyan viszonyba kerüljenek egymással, mint a UUA a GAUFCC-vel. Ebben a tekintetben a 21. század közeledtével az volt tehát a kérdés, hogy milyen nemzetközi szerephez jutnak ezen egyre magabiztosabbá váló kisebb nemzeti közösségek. Vajon az IARF látványos átalakulásai után tudja-e őket is ugyanolyan jól szolgálni, amint korábban az amerikaiakat és a briteket? És fordítva, mi lesz az unitáriusok szerepe abban az új IARF-ben, amelyet többé nem az amerikai és európai lelkészek és

⁶¹ Lyngdoh, Carleywell: *Levél Sinkford, Williamnek Bostonba*, Meghálaja, 2005. október 25.

⁶² Head, Geoffrey: *Report to the General Purposes Committee 6 February 1989: Visit to the Indian Council of Unitarians Churches and to Unitarian Social Projects in Andhra Pradesh – October 1988*, 1989. február 4.

teológusok szabadelvű vallásról való diskurzusa határoz meg? 1987-ben ezekre a kérdésekre még nem volt biztos válasz.

(Folytatjuk)

Egyházi szervezetek jegyzéke

- AUA: Amerikai Unitárius Egyház (American Unitarian Association)
 BFAU: Brit és Külföldi Unitárius Egyház (British and Foreign Unitarian Association)
 CLF: Church of the Larger Fellowship (A Nagyobb Közösség Egyháza)
 CUC: Kanadai Unitárius Egyház (Canadian Unitarian Council)
 EEU: Európai Unitárius Univerzalisták (European Unitarian Universalists)
 GAUFCC: Unitárius és Szabadkeresztény Egyházak Főtanácsa (General Assembly of Unitarian and Free Christian Churches)
 IARF: Vallásszabadság Nemzetközi Társulata (International Association for Religious Freedom)
 ICUC: Unitárius Egyházak Indiai Tanácsa (Indian Council of Unitarian Churches)
 ICUOLRTW: International Council of Unitarian and Other Liberal Religious Thinkers and Workers (Unitárius és Szabadelvű Vallásos Gondolkodók és Dolgozók Nemzetközi Tanácsa)
 ICUU: Unitáriusok és Univerzalisták Nemzetközi Tanácsa (International Council of Unitarians and Universalists)
 Konko Church of Izuo: Izuói Konko Egyház
 NSUS: North Shore Unitarian Society (Északi Parti Unitárius Társaság)
 RFP: Vallások a békéért (Religions for Peace)
 RKK: Rissó Kószei Kai (Az Igazságosság és Baráti Kapcsolat Intézménye)
 Tsubaki Grand Shrine: Tsubaki Nagy Szentély
 UCA: Amerikai Univerzalista Egyház (Universalist Church of America)
 USC: Univerzalista Segélyszervezet (Universalist Service Committee)
 UUA: Unitárius Univerzalista Egyház (Unitarian Universalist Association)
 UUCP: Unitarian Universalist Church of the Philippines (Fülöp-szigeteki Unitárius Univerzalista Egyház)
 UUFP: Párizsi Unitárius Univerzalista Egyházközség (Unitarian Universalist Fellowship of Paris)
 UUNEI: Északkelet-Indiai Unitárius Egyház (Unitarian Union of North East India)
 UUSC: Unitárius Univerzalista Segélyszervezet (Unitarian Universalist Service Committee)
 World Conference of Religions for Peace: Világvallások Konferenciája a Békéért